

Березюк О.С. Проблема формування етнокультурної компетентності в науковій літературі // Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 278-285.

*Березюк О.С.,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

На сучасному етапі розвитку людська цивілізація увійшла в якісно нову фазу розвитку, для якої характерне посилення інтернаціоналізації життя, що виявляється в культурному, інформаційному й економічному обміні і співробітництві. Однак, не зважаючи на те, що учасниками міжкультурних відносин стає все більше і більше людей - представників різних народів і культур, людство залишилося не підготовленим до життя в умовах етнокультурного різноманіття, про що свідчить збільшення конфліктів на міжетнічному ґрунті. На сьогоднішній день стає очевидним, що людство прагне до розширення взаємозв'язку та взаємопізнання інших країн, народів і їх культур. Взаємодіючи з представниками інших культур, люди водночас виступають представниками власних культурних традицій і стають учасниками міжкультурних контактів, які можуть бути ускладнені впливом різних мовних традицій, звичаїв, норм поведінки .

Безумовно позитивні, на перший погляд, процеси глобалізації світу, які об'єднують народи, сприяючи тим самим науково-технічному прогресу, мають і негативні наслідки, оскільки виявляються в стиранні етнічності, уніфікації життя за чужими стандартами . Своєрідним захистом народів проти глобальної інтервенції «масової культури» є зростання національної свідомості народів, що приводить до бажання захищати своєрідність своєї національної культури, що, в свою чергу, перешкоджає забуттю накопиченого впродовж століть унікального досвіду різних народів

і сприяє збереженню та ретрансляції наступним поколінням історії, релігії, мови та атрибутів духовної, матеріальної і загалом національної культури .

Виходячи з цього, пошук шляхів регулювання розвитку таких процесів, як відродження етнічної самосвідомості, формування етнічної толерантності, засвоєння зразків і цінностей національної культури, культурно-історичного та соціального досвіду держави, формування патріотичних почуттів є одним із найважливіших і найголовніших завдань сучасної освіти.

Одним із дієвих засобів вирішення цієї проблеми є система освіти, у межах якої держава здатна позитивно і цілеспрямовано формувати етнокультурні процеси в суспільстві .

Повноцінну, цілісну, національно свідому особистість з почуттям власної гідності, з високими моральними якостями, можливо виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій та звичаїв .

Всі найвидатніші педагоги світу визнавали, що виховання молоді завжди має ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях своєї нації, а вже пізніше відбувається знайомство з традиціями інших народів .

Головною передумовою розвитку суспільства є передання матеріальних, культурних (духовних) надбань попередніх поколінь наступним. Цю історичну місію завжди здійснював, здійснює і буде здійснювати вчитель, викладач. Найголовнішим джерелом передачі культури певного етносу є комунікація. Тому сама проблема підготовки до етнокультурної взаємодії має глибокі філософські, соціологічні та психолого- педагогічні основи, які відображають її історичний розвиток і становлення [1, с. 68].

Цікавою як для філософії так і для психології, при вивченні проблеми підготовки до комунікативної взаємодії, є праця М.М. Бахтіна «Проблеми поетики Достоєвського». Не наголошуючи на дослідженні саме сфери комунікативних відносин, автор в основу своїх поглядів закладає певне уявлення про суть людської комунікації, розвиває ідею про діалогічний метод у роботах російського письменника, що і робить можливим повноцінну комунікацію - певний діалог. Таким чином М.М. Бахтін вводить в акт мовлення слухача, виділяючи слово як продукт взаємовідносин мовця та слухача, а особистість співрозмовника як ключову категорію своєї філософії..

В. С. Біблер продовжує думку М.М. Бахтіна і в своїх роботах визначає, що культура - це «втягування всіх минулих і майбутніх культур в єдину цивілізаційну драбину, зрозуміти її можна в її все загальності, як безкінечний світ можливостей» [3, с. 16]. Український філософ О.О. Потебня, працюючи в сфері філософії мови, звертає увагу на взаємовідносини мови, нації і культури. Перша є породженням і виявом народного духу, а загальнолюдська культура існує через їх взаємодію [4].

Відомий соціолог Ф.К. Знанецький зазначав, що «світ культури є світом цінностей». За багато тисяч років у культурному житті нагромадилась така безліч звичок до традицій, що «сучасна людина зовсім не здатна до пізнання сприйняття світу інакше, як крізь призму культури».

Один із героїв Е. Хемінгуея сказав: «Мені однаково, що таке світ. Все, що я хочу знати, як жити у ньому. Мабуть, якщо додуматись як у ньому жити, тим самим зрозумієш, який він». Тобто, щоб навчитися жити в певному етнокультурному середовищі, потрібно засвоїти життєвий досвід цього етносу (народу) [5, с. 100].

Мова дуже пов'язана з культурою, вона формує, забезпечує неповторне знайомство зі світом. Через мову відтворюються особливості історії, культури народу, його способу життя, менталітету, мовної картини світу. Цінності завжди пов'язані із соціальними і культурними факторами, тобто реальними соціокультурними умовами, які притаманні суспільству, зокрема з мовою, так як вона є не тільки основною ознакою будь-якої нації, а й духовною цінністю, бо саме мова є найефективнішим механізмом збереження національної культури.

Справа в тому, що мову потрібно на філософському рівні розглядати як засіб пізнання світу людиною і лише потім - як знаряддя спілкування. При цьому варто уявити, що світ пізнається одночасно не тільки за допомогою мови як інструменту, але і через мову, бо картину пізнаного світу буде завжди обмежувати мова. Отже, культура є наслідком духовно-практичної діяльності цивілізації і тому не може реалізувати себе в жодній сфері без використання мови.

У навчанні та вихованні молоді важливу роль відіграє вчитель, тому що саме він здійснює вирішальний вплив на формування особистості. Закономірно, що комунікація з вчителем або викладачем є необхідною умовою для розвитку свідомості дитини.

Як стверджує К.Д. Ушинський в своїй праці «Людина як предмет виховання»: «Слова виховання і виховувати, в найширшому значенні, - це сприяння розвитку будь-якого організму через належну йому їжу, матеріальну або духовну». Тому основним посередником в формуванні етнокультурності стає вчитель як носій цієї культури, який за допомогою комунікативної діяльності, сприяє прищепленню молоді знань національної культури [6, с. 230]. Основним джерелом виховання, зі слів К.Д. Ушинського, є народність, оскільки немає жодної людини, яка не плекала б любові до Батьківщини, і саме ця любов дає вихованню надійний ключ до серця людини. Він в основу проектування виховної системи освіти з етнокультурним компонентом поклав ідеї народної педагогіки, саме завдяки їм забезпечується нерозривний зв'язок між минулим і сучасним [6, с.177].

А. С. Макаренко в своїх працях «Лекції про виховання дітей», «Методика організації виховного процесу», «Педагогічна поема» тісно переплітає проблему комунікації із проблемою взаємовідносин. Мова - це не лише важливий засіб комунікації, але й засіб для повноцінного сприйняття багатства своєї культури. Тому педагог підкреслює можливість та необхідність навчання комунікативній взаємодії: «... слід, щоб ваша мова була образна, супроводжувалась доброю мімікою...» [7, с.72].

В.О. Сухомлинський, наголошує, що «...вихованець - це дзеркало вихователя. Слово вчителя - як інструмент впливу на думку вихованця, нічим не замінити. Формування та становлення комунікативної взаємодії, знайомство з культурними особливостями, за В.О. Сухомлинським, починається ще в сім'ї, а далі продовжується в шкільному та студентському колективах, де за допомогою певних засобів та прийомів, особистість збагачується знаннями про культуру певного етносу» [8].

С. Русова в своїх педагогічних працях зазначала: «Кохаючи свою національну культуру, дитина поважатиме інші національності і цікавитиметься їх життям» [9, с. 35]

З урахуванням етнографічних досліджень Ф. Вовка, М. Грушевського, К. Грушевської, М. Драгоманова, І. Франка, О. Потебні, М. Рильського, С. Русової, П. Чубинського та інших сучасних дослідників - В. Горленка, Я. Дашкевич, Л. Залізник, В. Крисаченко, Г. Лозко, С. Макарчук, В. Наумко, М. Стельмаховича, Є. Сявавко, В. Сергійчук, В. Скуратівського створено національну

теоретичну базу розв'язання проблем етносу та нації, що перебуває під сильним впливом світових культурних тенденцій .

З точки зору етнонаціональних відносин українська дійсність є досить стабільною. Корінна нація (українці), яка становить переважну більшість населення, знаходить спільну мову, взаєморозуміння і можливості співпраці з усіма етнічними групами, для яких Україна стала рідною.

Проаналізуємо базові поняття етнокультурологічної компетентності. Термін «культура» походить від латинського - вирощування, оброблення, догляд, сиШо - обробіток. На сьогодні існує близько 500 визначень даного поняття і сам термін зазнав значної еволюції та вживається в найрізноманітніших значеннях - від обробки землі до виховання, освіти, розвитку [10, с. 236] .

Директор Центру інформації та досліджень міжнародних міграційних процесів Антоніо Перроті відзначає, що культура відповідає складній і взаємозалежній структурі знань, кодів, уявлень, формальних або неформальних правил, моделей поведінки, цінностей, інтересів, прагнень, вірувань, міфів. Автор розглядає культуру як складний феномен, який складається з таких компонентів: когнітивний (мова, знання, вірування), нормативний (цінності, стандарти), емоційний (поведінка, звичаї, спосіб життя, типи поведінки), структурний (приналежність до певних груп чи асоціацій або належність до юридичного, політичного, професійного статусу). Культура охоплює життя і працю людини [10, с. 26].

Найбільш загальне філософське визначення поняття «культура» означає все те, що створено людством, на відміну від того, що створено природою [10, с. 89]. Доволі часто термін «культура» трактується як результат цілеспрямованої діяльності людей. Культурою також називається все те, що створено людьми в процесі фізичної і розумової праці для задоволення їхніх різноманітних матеріальних і духовних потреб. У США термін «культура» трактується дуже широко, оскільки включає такі характеристики як расова, етнічна, лінгвістична приналежність, виробничий статус, тендерні, вікові, професійні ознаки, схильність та звички. Внаслідок цього, «культура» в терміні «етнокультурна освіта» розглядається не тільки на етнічному і лінгвістичному рівнях, але і з урахуванням тендерних, вікових, професійних особливостей, сексуальної орієнтації, стану здоров'я, конфесійної приналежності, соціального стану й інших базових характеристик

особистості [10, с. 267].

У науковій літературі усталеною є думка, що існування світової культури як цілісного феномену можливе за умови єдності етнокультурного розмаїття.

Становлення України як незалежної держави і її входження до європейського та світового співтовариства відбувається на фоні бурхливих подій процесів глобалізації, що створює передумови для зростання міжетнічної взаємодії між представниками різних народів і культур [1, с. 603]. Отож, виникає гостра потреба у спеціально організованому процесі, спрямованому на підготовку молоді до життя в умовах етнокультурного різноманіття, що передбачає взаємну адаптацію людей, кореляцію власної особистості до традицій та звичаїв інонаціонального оточення. Саме через вплив національної культури відбувається і водночас полікультурне виховання. Одним із принципів культурології освіти, що відбиває фундаментальні властивості культури, освіти і виховання в їх взаємозв'язку, є полікультурність [8].

Під полікультурною освітою американські дослідники розуміють освіту, спрямовану на збереження і розвиток усього різноманіття культурних цінностей, норм, зразків і форм діяльності, що існують у певному суспільстві, і на успадкування її молодим поколінням. Необхідно зазначити, що більшість російських та вітчизняних учених застосовують терміни полікультурна освіта, ототожнюючи феномен культурного різноманіття лише з етнічним. Вони розглядають полікультурну освіту як процес оволодіння підростаючим поколінням етнічної, загальнонаціональної і світової культур з метою духовного збагачення, розвитку планетарної свідомості, формування готовності та вміння жити в багатокультурному поліетнічному середовищі [10, с. 16].

Термін «етнічна (національна)», «полікультурна» та «інтернаціональна, глобальна» освіта досить часто вживаються як рівнозначні або ж накладаються один на одного. Американська дослідниця Г. Бейкер запропонувала схему співвідношення цих термінів, де показала різницю між етнічною, полікультурною та інтернаціональною освітою, а також їх взаємозв'язок, де полікультурна включає в себе як елементи етнічної, так і глобальної освіти.

У межах дослідження нас цікавить етнічний аспект, а саме оволодіння молоддю глибокими знаннями рідної культури, рідних

традицій, звичаїв, обрядів, рідної мови, усної народної творчості, народного мистецтва.

Етнокультура як феномен етнічного буття українців посідає визначальне місце, адже концентрує в своїй діяльності різноманітний спектр прояву етнічних ознак [2, с. 139]. Етнокультура створює не тільки почуття кровної, але й духовної спорідненості народу. Вона повинна включати в себе такі напрямки виховання особистості:

- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;

- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки- матері, культури та історії рідного народу;

- формування високої мовної культури, оволодіння сучасною українською, літературною мовою;

- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх етносів, що населяють Україну;

- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, добра, працелюбності та інших добродійностей;

- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю.

Сам навчально-виховний процес в школі або вузі повинен будуватись на основі принципів гуманізму, демократизму, народності, етнічної соціалізації особистості, культури відповідності і тоді можна досягти успіху щодо формування етнокультурної компетентності в молоді.

Література

1. Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. – Навч. метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. –220 с.
2. Бейкер Г. Виховання особистості. – К.: ІЗМН, 2003. –128 с.
3. Біблер В.С. На гранях логіки культури: Книга избранных очерков. — М., 1997.
4. Потебня О.О. Полн. собр. трудов: Мысль и язык. Т. I. — М., 1999.
5. Матсейків Т.І. Народні педагогіка в її історичному розвитку.- Київ: Просвіта 1993. - 391с.
6. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні: Пед. тв.: В II томах. – К.:Знання, 1973.
7. Макаренко А.С. Книга для батьків. – Київ: Знання, 1994.
8. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – Київ.: Рад. шк., 1988.

9. Русова С.Ф. Теорія і практика дошкільного виховання. – Львів-Краків-Париж.:Просвіта, 1993.

10. Сисоєва С.О. Основа педагогічної творчості: Підручнк. – К.: Міленіум, 2006. – 346 с.